

La Unió Aragonesista de Barcelona, creada durant els anys trenta per immigrants aragonesos a la capital catalana. És una mostra del reviscolament d'una consciència nacional aragonesa anterior a la guerra del 36.

Aragó: un país a mig camí

L'autor d'aquest article, historiador i autor del llibre 'Identidad y diversidad' (Rolde, 1999), fa un repàs del procés de construcció d'Aragó com a nació, des de la seua fundació al segle XI fins els episodis més recents.

La situació de la comunitat autònoma aragonesa –i de la seua capital– sobre l'espai peninsular és certament estratègica; es troba enmig del polígon que tracen les zones més riques i poblades de l'estat (Madrid, el País Basc, Catalunya i País Valencià). Però aquesta circumstància geogràfica no ha estat explotada. Encara més, no haver-la aprofitat ha

accentuat la situació d'inferioritat respecte als territoris veïns. Aquesta breu reflexió socioeconòmica ha de servir com a metàfora d'una realitat més complexa, una realitat que enfonsa les arrels en la història i que es projecta com una realitat contradictòria. Aquesta situació, a mig camí entre el centre i la perifèria, té una primera lectura: la d'Aragó com a territori amb una

fora identitat històrica, de vegades desatada pels mateixos aragonesos, que ha quedat diluïda en nom del nacionalisme espanyol davant dels nacionalismes perifèrics (especialment el català). I aquest estar a mig camí es podria traslladar a altres aspectes, que es resumeixen en una preocupant crisi d'identitat i en una impressió objectiva que Aragó està a mig fer.

La història pesa. Com els passa a altres pobles, el passat és una referència ineludible en l'inconscient col·lectiu dels aragonesos. Parlem d'un país que va constituir un estat independent durant molts segles, que va tenir els propis furs i institucions. I en aquest inconscient es manté el record del vell regne, del seu naixement a partir dels comtats pirinencs d'Aragó, el Sobrarb i la Ribagorça en el segle XI, de la seua superació del domini navarrès, de la conquesta a l'Islam de les terres més fèrtils –les valls de Cinca i de l'Ebre– i de l'expansió cap als altiplans de Terol i Albarraquí. Així, també roman a la memòria la unificació amb Catalunya, l'entronització de la Casa de Barcelona en la persona de Ramon Berenguer IV i la creació d'una entitat política, la Corona d'Aragó, que va quedar definitivament configurada amb la incorporació dels regnes de Mallorca i València sota el regnat de Jaume I. La vocació mediterrània de la Corona va deixar Aragó –malgrat la participació de naturals del regne en empreses com la dels almogàvers– en una posició d'estancament, de país interior que fou escenari de les guerres frontereres amb la veïna Castella durant el segle XIV.

Aragó, amb una noblesa tancada en els seus privilegis enfront del monarca, va sofrir un procés de castellanització en el terreny cultural. La seua llengua romanç va ser marginada a poc a poc fins a les valls pirinenques. Aquest fenomen es va accentuar amb l'entrada de la dinastia dels Trastàmara, després del Compromís de Casp. Curiosament, el mateix esdeveniment que ha transcendit a la mitologia del regne com un exemple de pactisme i racionalitat per part de les seues institucions va significar, en la pràctica, que les elits aragoneses abandonaren les seues arrels. Això no passaria a la resta dels estats de la corona, més urbans i amb una incipient burgesia comercial. D'aquesta mena, es descobreix la paradoxa d'un Aragó idealitzat en la seua vella independència, amb els seus màrtirs –com ara el justícia major Juan de Lanuza, decapitat per ordre de Felip II el 1591–, amb

**Aragó ha de
vèncer les seues
contradiccions.
El vell regne no
té prou amb la
seua història per
crear una
consciència.**

les seues derrotes i els seus greuges –com l'abolició dels furs a mans de Felip V l'any 1707– i amb els seus mites, que entrava en la contemporaneïtat sota la capa espanyolista. Episodis com la defensa de Saragossa davant la invasió napoleònica van contribuir a consolidar l'espanyolisme, i a la consegüent saturació de tòpics: valors de patriotisme i heroïcitat, les virtuts de la raça aragonesa al servei d'una empresa superior. En aquell moment, Aragó ja havia participat d'una altra contradicció: el segle XVIII, quan les llibertats regnicòles ja havien estat retallades per a major glòria del centralisme borbònic, va coincidir amb una època d'apogeu per a les possibili-

tats del territori. Va ser l'edat d'or de la il·lustració aragonesa, que va comptar amb figures com Pignatelli o el comte d'Aranda.

Durant el XIX Aragó va continuar mantenint les seues referències històriques, malgrat la dissolució de la seua identitat política i administrativa –divisió provincial de 1833– en nom de la racionalitat liberal, que va identificar tot allò relacionat amb el regne amb el règim senyorial. Però això no va impedir que les velles llibertats foren evocades –i mitificades– des del liberalisme romàntic. És significatiu que, al llarg dels diversos capítols de la revolució burgesa espanyola, les juntes constituïdes a les ciutats aragoneses estigueren al capdavant de les reivindicacions descentralitzadores. I no és casual l'arrelament del federalisme entre els progressistes i els republicans aragonesos. El pacte de Tortosa, signat l'any 1869 pels federalistes dels antics estats de la corona d'Aragó, corrobora aquest fet. El component regional també va estar present en les propostes regeneracionistes al final del XIX. I en aquest punt assenyalen una altra contradicció, personificada per Joaquín Costa. El pensador de l'Alt Aragó va embastar fórmules i conceptes (antica-

L'entrada en vigor de l'Estatut d'autonomia, el 1982, no satifeia les demandes de la societat aragonesa. Les demandes de reforma de l'Estatut han marcat les grans mobilitzacions dels anys noranta.

Mobilitzacions com la de "Teruel existe" han fet coincidir tots els aragonesos. Aquesta ciutat és l'única capital de província de l'estat que encara no està unida per autovia, a banda de patir greus problemes de despoïment i d'endarreriment socioeconòmic.

ciquisme, democratització, col·lectivisme agrari, política hidràulica) per a la redempció social, econòmica i política del conjunt espanyol, però l'amor per la seua terra d'origen (de la qual enaltia el seu passat com a regne, el seu dret i els seus costums) l'ha encimbellat com un aragonesista impecable. El caràcter ampli i ambigu d'un discurs com el costista, assumit per tot tipus d'ideologies, ha facilitat que Costa haja passat a la posteritat sota moltes advocacions: espanyolista, aragonesista, republicana, socialitzant i reaccionària, entre d'altres.

Un regeneracionisme peculiar. Precisament, el regeneracionisme persegueix tots els intents de construir una identitat aragonesa com cal. Sota aquest esperit s'amaga la permanent consciència crítica cap als motius que han fet d'Aragó un territori empobrit i amb un victimisme peculiar. Regeneracionista és l'aragonesisme polític del nostre segle, que compta amb diversos exponents durant les seues primeres dècades. Hi va haver un antecedent regionalista entre la burgesia saragossana (Unió Regionalista Aragonesa, Sindicat d'Iniciativa i Propaganda, publicacions com *La crònica de Aragón...*), encara que molts dels seus membres acabarien renegant aquestes arrels. al mateix temps que es feien més conservadors durant els anys de la Segona República. Els republicans autònoms, assentats en la capital, simbolitzaven l'herència federalista arrelada en l'esquerra. Però per tal de parlar d'un aragonesisme polític –poc articulat socialment i polític i amb un escàs bagatge teòric– hem de traslladar-nos a Catalunya. En aquest lloc va germinar, entre alguns membres de la nombrosa colònia aragonesa, una espècie de moviment que podem batejar com a primer nacionalisme aragonès. Aquest moviment d'arrel federal es va traduir en entitats com la Unió Aragonesista i l'Estat

Aragonès, publicacions com *El Ebro* i *Renacimiento Aragonés*, i va ser dirigit per Gaspar Torrente i Julio Calvo Alfaro. És un regeneracionisme desesperat, anticaciquista, federalista i anticentralista que arriba a Aragó com la filla maltractada per la madrastra Espanya. En cap moment s'arriba al separatisme –excepte en al·lusions retòriques i en alguna actitud personal–, però sí que s'arriba a la reivindicació d'un marc representatiu de desenvolupament de les possibilitats d'Aragó. L'oportunitat històrica arribaria durant la primavera de 1936, quan els nacionalistes de

ROSANNA PUCHADES

Barcelona i el frontpopulisme de l'interior van dur a terme a Casp la possibilitat d'un estatut d'autonomia dins de la legalitat republicana. L'avantprojecte d'estatut no va arribar a un plebiscit a causa de l'esclat de la guerra civil. La victòria dels insurrectes, amb el resultat que tots coneixem (quaranta anys de dictadura) va tornar a recloure Aragó en els seus tòpics i en la pèrdua d'identitat dins del règim franquista.

Tòpics. Hem al·ludit als tòpics, i no de forma gratuïta. El que més mal ha fet a la identitat aragonesa és el cultiu d'un estereotip –il·lu-

minat per la literatura costumista del segle passat– amb nítides connotacions d'entossudiment i immobilitisme. La imatge del *baturre* (el pagès aragonès), noble però tossut i amb poques ambicions, ha eclipsat altres visions d'Aragó més lúcides, cosmopolites i universals (les d'un Goya, un Ramón y Cajal o un Bunuel, per esmentar tres noms propis). Lògicament, per la seua ximpleria i virtualitat per a les coses jocosos, l'estereotip és el que acaba projectant-se cap a l'exterior. El procés es va aguditzar quan el règim franquista va posar al seu servei símbols i senyes d'identitat, i va convertir la Mare de Déu del

Pilar en patrona de la hispanitat i de la Guàrdia Civil, explotant Ferran el Catòlic com a artífex de la unitat d'Espanya o fent de la jota un compendi d'himnes reaccionaris a costa del seu tradicional caràcter popular. Aragó quedava configurat com a bastió de les glòries pàtries, com a mur de contenció de l'espanyolisme enfront del separatisme representat per Catalunya i la catalanitat.

El *baturrisme*, un fals aragonesisme de *cachirulo* (el mocador típic d'Aragó), està íntimament emparentat amb l'anticatalanisme. Es tracta d'un sentiment de secular antipatia en què conflueixen una històrica dependència econòmica –que no complementarietat–, l'enveja i l'antipatia cap al veí ric, i qüestions concretes, com ara certa percepció que volen furar-los els recursos energètics i hidràulics (la polèmica dels transvasaments), patrimonials (la història comuna tractada unilateralment des del Principat i la qüestió del patrimoni artístic de les parròquies fins fa poc pertanyents a la diòcesi de Lleida) i fins i tot territorials (l'eterna polèmica sobre la Franja). Aquest últim matís, en el qual els aspectes lingüístics imposen les seues coordenades, dona fe d'un altre vici que afecta al *baturrisme*: l'escassa sensibilitat encara latent entre certs sectors de l'opinió pública –i que són producte en gran part de la ignorància– cap a la diversitat lingüística d'Aragó. Per a

molts, l'aragonès que es parla a les valls pirinenques és castellà mal parlat, i la llengua pròpia de les comarques orientals és fruit d'una colonització cultural catalana. L'anticatalanisme va tenir un moment d'apogeu durant els últims anys del franquisme. L'oposició generalitzada pel que fa al transvasament de les aigües de l'Ebre a la conca del Pirineu oriental va tenir, entre altres lectures –com la progressista de l'oposició al règim–, la d'una explosió demagògica per part de la dreta aragonesa. Molts contemplan Catalunya –la seua integració territorial, l'amor per la seua cultura autòctona, el catalanisme que comparteixen totes les seues formacions polítiques, independentment de si són nacionalistes o no– com un model digne d'imitar. Un model que ja en les primeres dècades del segle van contemplar amb devoció els aragonesos més inquietos: no debades, la Mancomunitat de Catalunya i la

Lliga van ser l'espill de la burgesia regionalista; igualment, els nacionalistes de Barcelona estimaven profundament la terra que els havia acollit, i alguns d'ells, a més d'aragonesistes, s'autoproclamaven catalanistes. A la seua revista *El Ebro* no falten els articles escrits en català.

Reptes. Avui es detecten indicis de cooperació entre Aragó i els seus veïns de l'antiga Corona. No és l'únic repte a superar. Queden assignatures pendents, unes de caràcter material (despoblació, envelliment, desvertebració territorial, manca d'infraestructures) i altres que entren en el terreny de les mentalitats: crisi d'identitat, substrat victimista i defensiu, poc orgull d'un país ric en diversitat cultural... Aragó ha de vèncer les seues contradiccions i recuperar oportunitats perdudes. Com la de l'estatut de 1936 o la malaurada explosió autonomista dels primers

anys de la transició, finalment esmortida pels partits estatals (les expectatives creades aleshores des de plataformes crítiques –com la d'*Andalán*– que exigien el reconeixement polític de la identitat junt amb la democràcia, en acabat resultaren defraudades i la il·lusió es baratà en desencant). Diuen que l'aragonès tendeix als alts i baixos, que a l'exaltació succeïx l'apatia, i que sol infravalorar allò propi. En Aragó falta molt per fer. La campanya "Teruel existe" és un exemple recent d'aquesta obsessió per atacar problemes irresolubles. Indica que hi ha un camí a mig caminar. Que la utopia somiada per Labordeta en el seu *Canto a la Libertad* està en l'horitzó. El vell regne no té prou amb la seua història per a crear una consciència. Perquè aquesta batega en la construcció del present i del futur.

Carlos Serrano

Vine i viu la fira

FIRA ECOVIURE
Productes i serveis per a una vida ecològica
La segona edició de la Fira Ecoviure s'obre als professionals del sector dels serveis ambientals, la producció agrària ecològica, la restauració, les energies renovables i la bioconstrucció.
Manresa, del 7 al 9 d'abril.

fira ecoviure

fòrum ecociutat

Fòrum ecociutat
Ciutats i pobles cap a la sostenibilitat
És un espai de trobada per a l'intercanvi d'experiències envers la pràctica de la sostenibilitat (ambiental, social i econòmica) en l'àmbit local. Està destinat a municipis, entitats i persones que promouen la cultura de la sostenibilitat
Manresa, del 5 al 7 d'abril.

Organitza: Patrocina: **Manresa, del 7 al 9 d'abril del 2000**

FIRA DE MANRESA: Apartat 559 - 08240 MANRESA (Bages) - Tel. 93 877 63 10 / Fax 93 877 63 17 - E-mail: fira@firamanresa.com - <http://www.ecoviure.com>